

LA DESOBEDIÈNCIA CIVIL

EINES PER A UNA LECTURA

Ramon ALCOBERRO

La Desobediència Civil de H.D. Thoreau és un text breu (33 planes en l'edició catalana) que ha tingut una influència decisiva en el moviment pacifista mundial a través de lectors tan significatius com Gandhi, Lanza del Vasto, Martin Luther King o Xirinacs. És un llibre de resistència a l'opresió i de reivindicació, alhora, de la llibertat de pensament i de la individualitat contra el pensament gregari. No prestar-se a formar part del mateix mal que es condemna, desobeint la injustícia, tant directament com negant-se a col·laborar amb ella, és la tesi sobre la qual s'articula la proposta política de Thoreau. Com diu una de les frases més conegudes del llibre: "Sota un govern que empresona algú de forma injusta, el veritable lloc per a un home just és també la presó".

Una hipòtesi d'ordenació del text

L'estil literari del *De la desobediència civil* l'acosta al gènere literari de la peroració, o al sermó religiós del seu temps, i això fa que el text avui sigui molt més conegut per algunes de les seves frases més que no pas llegit íntegrament. Si bé és un text fàcil no resulta literàriament àgil. La lectura pot fer-se feixuga, és reiteratiu i se'l pot criticar perquè algunes de les seves metàfores incorren en fal·lacia d'analogia o de proporcionalitat. Aquest índex de lectura no aspira, però, a ser una crítica del text sinó un instrument auxiliar en una lectura personal.

A efectes pràctics, tot i que l'autor no el va dividir en capítols, es pot considerar, sense forçar gaire el text, que l'obra està constituïda per tres parts argumentatives i una conclusió:

- 1.- En un primer moment, Thoreau presenta la seva visió dels drets individualistes de l'home com a ciutadà, en front (i per sobre de) l'Estat.
- 2.- A la, per així dir-ho, segona part, Thoreau es planteja com han de respondre els ciutadans les injustícies del seu govern.
- 3.- I en la tercera explica la seva experiència personal com a empresonat per un motiu de consciència (negar-se a pagar impostos que s'usaven per a la guerra amb Mèxic i l'esclavatge).
- 4.- A les dues darrers planes, Thoreau conclou dient que ningú amb geni legislatiu no ha aparegut encara als Estats Units - aquestes persones són rares en la història del món i cal avançar envers un Estat que pugui ser "ser just amb tots els homes"; fins i tot amb aquells que no en vulguin formar part.

Cal recordar que ens trobem davant un text d'intervenció en el debat polític. No és, doncs, un escrit acadèmic, sinó que es proposa orientar l'acció - i específicament l'acció d'un grup de cristians protestants de fortes arrels evangèliques i moralment indignats tant amb l'esclavatge dels negres com amb la guerra que Estats Units mantenia amb Mèxic pel control dels territoris de Texas. El context polític i la recerca d'una complicitat en l'acció per part dels lectors i/o dels oïdors explica en bona part el to de recriminació moral des del qual està escrit el text.

Primera part

Thoreau inicia *La Desobediència Civil* amb una afirmació forta: diu que està d'acord amb el lema: "El millor govern és el millor que menys governa". De fet, considera els homes podran un dia tenir un govern que no governi en absolut. "Quan estiguin preparats aquest serà el govern que tindran". D'aquí que algun cop es consideri el seu pensament com a anarquista; cosa bàsicament falsa. Thoreau era antiautoritari i liberal/llibertari, però no negava la necessitat de l'organització política, sinó el paper de la coerció com a eina de govern. "en el millor dels casos, el govern és una oportunitat, però la majoria de governs normalment, i tots els governs a vegades, són inoportuns". Com és així, el govern poques vegades resulta útil o eficient. Sovint és "responsable d'abusos i perversions" perquè no representi més la voluntat de les persones. En realitat un govern tendeix a ser "una tradició", "una pistola de fusta" que si s'hagués d'usar molt es trencaria.

El govern nord-americà és necessari perquè "les persones han de tenir una maquinària complicada o una altra, i sentir el seu brogit, per tal de satisfer la idea de govern que tenen". No obstant això, els únics moments en què el govern ha resultat de debò útil per a la ciutadania ha estat quan se l'ha deixat de costat. Thoreau diu que el govern no pot aconseguir, de fet, tot el que la gent ha fet per pròpia iniciativa: no manté el país lliure, no consolida l'Oest, ni educa. És el caràcter de la gent, més que l'acció del govern "el que ha fet aconseguir moltes coses". La guerra mexicà-nord-americana il·lustra aquest fenomen. Més aviat, els èxits provenen del poble nord-americà; i haurien tingut més èxit en aquests esforços si el govern hagués estat encara menys implicat. Thoreau també es queixa de les restriccions al comerç i la indústria: "El comerç i la indústria si no fossin elàstics com la goma índia, mai haurien aconseguit saltar els obstacles que els legisladors contínuament estan posant al seu camí". Tot i això, Thoreau, que diu que parlar "en sentit pràctic i com a ciutadà", no demana la immediata eliminació del govern. Més aviat, per ara, demana un govern millor.

Thoreau argumenta que, tot i responent a la majoria dels votants, les democràcies al que realment responen és als desitjos del grup més fort; no al més virtuós o reflexiu. Un govern fonamentat en aquest principi no es pot basar en la justícia. ¿ Per què no hi ha un govern on el que està bé i el que està malament no siguin decidits per la majoria, sinó per consciència? Thoreau es pregunta si: "El ciutadà ha de renunciar, encara que sigui per un moment o en la més mínima mesura, a la seva consciència davant el legislador? Per què tenim consciència, llavors? Crec que hauríem de ser homes primer, i després súbdits". Afirmar que és més important desenvolupar el respecte pel dret, que no pas el respecte a la llei, perquè les

obligacions dels ciutadans es refereixen al que és correcte, no al que és legal: “No és desitjable cultivar un respecte per la llei sinó pel que és correcte”. “La llei mai ha fet als homes una mica més justos”, diu l'autor.

Un excessiu respecte per la llei fa que les persones cometin moltes injustícies, tal com il·lustra la guerra: els soldats només es converteixen en una ombra de la seva humanitat; el govern els converteix en màquines. Els soldats no tenen oportunitat d'exercir un sentit moral, reduïts a una existència comparable a la d'un cavall o un gos. “Aquests homes no inspiren més respecte que els homes de palla o que una bola de brutícia”. Tanmateix són sovint anomenats bons ciutadans. De la mateixa manera, la majoria dels legisladors i polítics no posen en primer pla el sentit moral, i els pocs que ho fan són perseguits com a enemics.

Filosòficament, la crítica que Thoreau fa a la democràcia és significativa. Tota democràcia implica, entre altres coses, un compromís pel qual ens comprometem a acceptar els resultats d'unes eleccions. Però la qüestió que se'ns planteja és què passa si hi ha una contradicció entre la majoria i la consciència individual. La resposta és clara: en la seva opinió cal evitar associar-se a cap govern, buscar governs de mínims (que donin molt marge d'actuació a la societat civil) i seguir sempre la pròpia consciència.

La pregunta llavors es converteix en com es comporta el govern nord-americà. La resposta de Thoreau és evitar associar-s'hi completament. Declara: "No puc, per un instant, reconèixer aquesta organització política com el meu govern, que és també el govern de l'esclavitud". Thoreau diu que mentre tothom reconeix el dret a la revolució davant d'un govern intransitablement tirànic o ineficient, la majoria diu que aquesta revolució no seria justificada en les condicions actuals. Tot i això, Thoreau argumenta que no només tenim el dret, sinó el deure, de rebel·lar-nos. L'esclavitud d'una sisena part de la població i la invasió de Mèxic representen una gran injustícia que no hem de permetre continuar per honestedat. Senzillament: “no és massa tard perquè els homes honestos es revelin i es revolucionin”.

Thoreau critica l'actitud dels qui diuen que no s'hauria de fer enrenou polític en profit de la conveniència - i que el govern s'hauria d'obeir simplement per tal de preservar els serveis que ens ofereix. Però argumenta que l'experiència no té -ni ha de tenir- prioritat sobre la justícia. La gent ha de fer el que cal des del punt de vista de la justícia independentment del cost, fins i tot si el cost és la pròpia vida. “Les persones, així com un sol individu, ha de fer justícia costi el que costi”. D'aquesta manera, Thoreau escriu: "Si injustament li he prés un tauló a un home que s'està ofegant, tinc l'obligació de retornar-li encara que m'ofegui jo". La gent dels Estats Units ha d'aturar l'esclavitud i la guerra amb Mèxic, fins i tot si els costa la seva existència com a poble.

Segona part

Aprofundint en l'argumentació, Thoreau es planteja com han de respondre els ciutadans les injustícies del seu govern. Per a ell: “no és tan important que alguns siguin tan bons com tu, sinó que hi hagi alguna bondat absoluta en algun lloc que influencii a tota la massa”. La bondat cal posar-la en acte. No s'hi val a estar-se

“assegut amb les mans a les butxaques” Per tant no s’hi val a esperar “ben disposats que altres posin remei al mal”. I tampoc no es pot esperar a “ajornar el tema de la llibertat pel tema del lliure comerç i després de sopar”. Voltaire i els il·lustrats consideraven que a la pau mundial s’hi arribaria mitjançant el comerç que necessita un entorn pacífic per fer negocis. Thoreau -suposant que coneixi aquest argument-, no hi està d’acord. Per a ell la pau no és una conseqüència del lliure comerç (“Quin és el preu d’un home honest i patriota avui en dia?”).

Tampoc n’hi ha prou amb anar a votar i desentendre’s dels problemes. “La votació -dii- és un tipus de joc d’atzar, com les dames i el backgammon, amb un suau matís moral”. En una votació “es juga amb el que és just i el que és injust, amb qüestions morals”. Thoreau no és demòcrata o, per afinar més, considera que la democràcia no és l’eina adient per decidir en temes on allò decisiu és la consciència. D’altra banda votar té una importància secundària respecte allò important que és “fer”, actuar. El que ha de primar en la ciutadania conscient és l’acció, no la votació. En les seves paraules: “Fins i tot si es vota pel que és correcte, no s’està fent res per aconseguir-ho (...) Un home savi no deixarà el bé a la sort de l’atzar, ni desitjarà que s’imposi a través del poder de la majoria”. L’opció de Thoreau és clara: està per la virtut moral i no per la llei estadística del nombre i per això retreu que “hi ha, però, poca virtut en l’acció de les masses.

Retreu que els candidats electorals siguin elegits per assemblees i convencions “compostes principalment per editors [de premsa] i polítics de professió“, sense cap lloc per a la saviesa ni per a cap “home independent, intel·ligent i respectable”. “La saviesa i honestedat” i els independents no tenen valor polític. Thoreau és molt crític amb la ciutadania nord-americana que busca només la seguretat i ho fa passant per sobre de la justícia. “En resum [un ciutadà nord-americà] és algú que s’atreveix a viure només mitjançant l’ajuda de la companyia d’assegurances, la qual li ha promès enterrar-lo de forma decent”.

Ser membre d’una organització injusta (i òbviament participar-hi!) et converteix en còmplice de la seva injustícia. Això no significa que el ciutadà normal i corrent necessàriament hagi d’implicar-se en política, ni lluitar activament contra la maldat. El que ha de fer és aplicar el que posteriorment s’ha anomenat el principi de “no col·laboració”, que obliga a no implicar-se amb el mal, “no donar-li a la pràctica el seu suport”. Algú potser no disposa de mitjans “per a erradicar ni la més enorme maldat”, però cal “rentar-se les mans de qualsevol mal” prenent la decisió de no col·laborar-hi. Thoreau es mostra especialment àcid amb el que avui anomenariem “progressisme de boqueta” o “esquerra caviar”, que està disposat a solidaritzar-se amb qualsevol causa a condició de mirar-se la de lluny. Seria hipòcrita que una persona encoratgi un soldat a negar-se a lluitar en una guerra injusta mentre ell mateix continua mantenint amb els seus impostos el govern injust que prossegueix la guerra.

Thoreau també enuncia un altre dels principis bàsics de la desobediència: el de la no-humiliació de ningú. Mai no es pot actuar “trepitjant un altre home”. “Si jo em dedico a altres activitats i propòsits, primer de tot he de veure almenys que no ho faig trepitjant un altre home. Primer he de veure que ell pugui continuar amb els seus propòsits també”. Això implica necessàriament una revisió del concepte de

patriotisme. El patriotisme “noble” és també crític i per patriotisme mai no s’ha de callar, en opinió de Thoreau, la crítica al poder polític quan se la mereix.

Això implica una reconsideració de la democràcia en sentit pluralista (“Com pot estar un home satisfet de tenir simplement una sola opinió?”) i d’acció directa. Aquests dos criteris corresponen al que posteriorment s’han anomenat “democràcia informada” i “democràcia exigent” que considera el criteri informat i la implicació personal -i no tan sols el vot- com a fonament d’una democràcia responsable i seriosa.

Per a Thoreau, tothom està d’acord que existeixen lleis injustes. La qüestió és si hem d’obeir-les fins que es modifiquin, o si les hem de desobeir de bon començament. La majoria de les persones en una democràcia “pensen que haurien d’esperar fins que hagin convençut la majoria per canviar-les”. De fet. La majoria creuen que si es resisteixen a la llei injusta, la revolució seria pitjor que la injustícia. Thoreau no és d’aquesta opinió i tota l’argumentació de La desobediència civil gira al voltant de la primacia de la consciència sobre la llei. No obstant això, és culpa del govern que aquest sigui el cas: el govern no fomenta la reforma i la dissidència. Thoreau pregunta: “Per què [el govern liderat per la majoria] sempre crucifica Crist i excomunica Copèrnic i Luter i declara rebels Washington i Franklin?”

Torna a la metàfora del govern-com-a-màquina. Diu que si una injustícia forma part de la “tensió necessària” de la “màquina del govern”, llavors el govern ha de quedar-se sol. “Si la seva naturalesa requereix que tu siguis l’agent de la injustícia envers un altre, llavors, et dic, infringeix la llei”. Thoreau exhorta el seu lector a exercir una mena de “contra-fricció” a la maquinària estatal, no participant en el mal. En les seves paraules: “Deixa que la teva vida contraresti la tensió per tal d’aturar la màquina. El que haig de fer és veure, al menys que no em presto al mateix mal que condemno”.

Thoreau no pretén fer reformes polítiques (el seu àmbit és la consciència), ni aspira a un govern perfecte o millor -sinó a un govern menys imperfecte i menys dolent. Argumenta que treballar pel canvi a través del govern pren massa temps i requereix que una persona perdi la seva vida. Malauradament, la majoria de les persones, en comptes de protestar, simplement parlen amb buit. Si les persones correguessin el risc d’actuar, fins i tot arriscant-se a l’empresonament, llavors el canvi es produiria. Per això reivindica la força del gest alliberador, que és una estratègia que molts no-violents han seguit posteriorment: “N’estic segur: si un miler, si un centenar, si deu homes a qui podria nombrar, si només deu homes honestos, fins i tot si un sol home HONEST, en aquest estat de Massachussets, deixés de tenir esclaus i realment fos retirat d’aquesta societat i fos tancat a la presó del comtat, seria l’abolició de l’esclavitud a Amèrica”. El poder del gest és determinant: “no importa com de petit pugui semblar l’inici: el que es fa bé una vegada està ben fet per sempre”.

Tercera part

Thoreau argumenta d’ara endavant contra el pagament d’impostos per recolzar Estats injustos i ho fa basant-se tant en raons de caire moral (no participar ni col·laborar amb la injustícia estatal) i compartint la seva experiència personal, com a

empresonat per negar-se a pagar impostos. La tesi és una de les més conegudes del text: “Sota un govern que empresona algú de forma injusta, el veritable lloc per a un home just és també la presó La seva negativa a pagar impostos no es basa en el desig de boicotejar una o dues pràctiques governamentals en particular, o el destí final que de l’esforç fiscal en general. Més aviat es tracta d’una pràctica política a través de la qual es nega la lleialtat a l’Estat, tingui això les conseqüències que tingui.

La presó (el lloc dels esclaus fugitius, dels presoners mexicans, dels indis combatents) és el lloc “on l’Estat col·loca no aquells qui estan amb ell, sinó els qui estan contra ell”. En definitiva, la presó és “l’única casa en un Estat esclau que l’home lliure pot tolerar amb honor”. A la presó hom pot viure honorablement en mig de gent dissortada. Els qui amenacen amb la presó a les persones justes ignoren la força que dona el saber-se injustament perseguit: “no saben en quina mesura la veritat és més forta que l’error, ni en quina mesura es pot combatre la injustícia de forma més eloqüent i efectiva quan un l’ha experimentada, en menor mesura, en la seva pròpia persona”. A través del gest que significa l’empresonament s’aconsegueix un ressò fonamental per a fer créixer la causa.

Al mateix temps, Thoreau propugna una segona estratègia no-violenta: deixar de pagar impostos si amb els impostos s’afavoreix la tirania. En les seves paraules: “Si un miler de persones no paguessin la seva declaració d’impostos aquest any, això no seria una mesura ni violenta ni sagnant -com sí seria pagar-la. Perquè permetria a l’Estat cometre violència i vessar sang innocent”. “De fet -rebla-, aquesta és la definició d’una revolució pacífica, si n’hi ha alguna de possible”.

El problema dels diners dona lloc a una digressió d’un parell de planes que per als seus contemporanis era una manera de renovar l’exemple evangèlic del jove ric que no va poder seguir Jesús perquè el Mestre li demanava desprendre’s de la seva riquesa i repartir-la entre els pobres. Thoreau observa que les persones “més perilloses per a un Estat corrupte”, “normalment no han invertit massa temps en acumular propietats” (...) “Però l’home ric sempre està venut a la institució que el fa ric. Parlant en termes absoluts, com més diners menys virtut, perquè els diners s’interposen entre un home i els seus objectes (...) Els diners el porten a deixar de banda algunes qüestions que, en altres circumstàncies, se li exigiria respondre; mentre que l’única qüestió nova que se li presenta és la més difícil i la més supèrflua. D’aquesta manera el seu terreny moral s’esfondra sota els seus peus”.

Thoreau contempla la possibilitat que un home que es negui a complir les lleis de l’Estat i a pagar impostos sigui expropiat o empobrit per l’Estat. Fins i tot gent que està contra la política dels Estats “té terror a les conseqüències de la desobediència al govern per a les seves propietats i la seva família”. En definitiva: “si denego l’autoritat de l’Estat quan em demana la declaració d’impostos, aviat em prendrà i es gastarà totes les meves propietats. Això és dur”. Però en aquesta situació perdre terres o diners no és el més important. El més complicat és que: “Això fa que sigui impossible per a un home viure de forma honesta i, al mateix temps, de forma confortable en el sentit extern”. El confort moral de l’home que desobeeix al poder és clar perquè està a bé amb la seva consciència. Ell confort material, en canvi, no ho és tant. Aquest és un vell tema dels filòsofs estoics i cíncics que Thoreau reprèn amb una tesi de Confucí quan aquest afirma que en un Estat no governat pels

principis de la raó “la riquesa i els honors són els objectes de la vergonya”. L'Estat “està armat amb una força física superior”, però com ell mateix diu “no vaig néixer per a que em forcin”.

Recupera la metàfora de l'Estat-màquina per insistir que sense col·laboració econòmica, sense pagament d'impostos, la màquina de l'Estat s'esfondraria; i ironitza: “No sóc el fill de l'enginyer”. D'altra banda “la nit a la presó va ser prou original i interessant” i la descriu amb força detall i diverses anècdotes en un parell de pàgines.

La nit a la presó, segons ens relata, fou “prou original i interessant”. El seu company de cel·la havia estat acusat de cremar un graner, encara que Thoreau especula que l'home s'havia adormit borratxo en el graner mentre fumava una pipa. Explica xafarderies diverses, però és clar que el funcionament de la presó li va fascinar, i que passar-hi aquella nit era com viatjar a un altre país. Es va sentir com si estigués veient la seva ciutat a la llum de l'edat mitjana, com si mai hagués sentit els sons de la seva ciutat. A través de la presó, diu, “Vaig començar a entendre com eren els habitants [de la ciutat on vivia, Concord]” Després de la primera nit, però, algú li va pagar el seu impost i, per tant, Thoreau va ser alliberat de la presó l'endemà mateix. Després de l'alliberament, semblava haver-se produït en ell algun tipus de canvi e la seva opinió sobre la ciutat, l'Estat i el país. “Vaig veure amb més claredat l'Estat en el qual vivia”. Es va adonar que les persones amb les quals vivia només li eren amigues “en els bons temps”. No estaven interessats en la justícia ni en assumir cap risc. “Els meus veïns no em saludaven així [contents], sinó que primer em miraven i després es miraven els uns als altres com si hagués tornat d'un llarg viatge”. Per això Thoreau abandona la ciutat i va a “un camp de nabius, en un dels turons més grans [de la ciutat], a uns tres quilòmetres; “i llavors l'Estat no era enlloc que el pogués veure”.

Thoreau no estava gens d'acord amb que algú -potser Emerson?- li hagués pagat la multa. “A vegades penso que aquestes persones tenen bones intencions però són ignorants”. Però com diu al cap d'un parell de planes de consideracions sobre si cal ajudar una persona contra el desig explícit d'aquesta persona mateixa: “No puc esperar com Orfeu canviar la naturalesa de les roques, dels arbres i de les bèsties”. En última instància: “no desitjo barallar-me amb cap home i amb cap nació. No desitjo buscar tres peus al gat, fer distincions subtils o erigir-me a mi mateix millor que els meus veïns”. Aprofita per insistir que: “[La Constitució americana] amb tots els seus defectes és molt bona”. Però el problema no és si és bona o dolenta; el problema rau en què totes les lleis limiten la llibertat i, per tant, són com a poc sospitoses. Thoreau té clar que: “Si un home pensa amb llibertat, somia en llibertat, imagina en llibertat (...) els governants o els reformadors poc sensats no el poden aturar”.

Conclusió

En conclusió Thoreau argumenta que l'autoritat del govern és “impura”. Per ser justos, l'autoritat s'ha de basar en el consentiment dels governats. Els seus únics drets són els drets que l'individu els dona, i el moviment cap a la democràcia no s'ha de menystenir perquè constitueix un progrés cap a un veritable respecte per

l'individu. No obstant això, la democràcia no és l'últim pas que hom pot fer. Thoreau escriu que somia amb un Estat que respecti l'individu i que pugui “ser just amb tots els homes”; un Estat al qual no li importaria si, fins i tot, alguns individus triessin viure independentment i al marge. Aquest tipus d'Estat prepararia el camí cap a un Estat encara més “perfecte i gloriós”, “el qual també m’he imaginat, però no he vist enlloc”. Que aquest indret sigui el cel cristià o el comunisme llibertari no ho va escriure enlloc. L'autor d'aquest resum sospita que Thoreau identificava ambdós conceptes. Però deixem-ho només en una sospita...

NOTA: Els textos de H.D. Thoreau corresponen a la traducció catalana de LA DESOBEDIÈNCIA CIVIL a cura de Mercè Capdevila Pujol. (Ed. Proteus; Cànoves i Samalús, 2012).